

ABŠALOM I HANIBAL

MARKO MARULIĆ I HVARSKI KNJIŽEVNI KRUG

Mirko Tomasović

UDK: 821.163.42.091
821.163.42–05 Marulić, M.
Izvorni znanstveni rad

Mirko Tomasović
Cvijete Zuzorić 5/V
Z a g r e b

Zahvaljujući Darku Novakoviću, koji je otkrio, priredio i prepjevao Marulićevu zagubljenu latinsku zbirku,¹ mogu se proširiti i spoznaje o uzajamnim vezama između dvaju žarišta hrvatske humanističko-renesansne književne djelatnosti, Hvara i Splita, i to u prvim desetljećima XVI. stoljeća. Posebno se to odnosi na recepciju najistaknutijega auktora iz splitske sredine, Marka Marulića, kod hvarskih književnika, što je uglavnom zabilježeno i interpretirano u literaturi o tom razdoblju. Sve je donedavno, međutim, ostalo nepoznatim da relacija, kad je posrijedi Marulić, nije bila jednostrana, već dvostrana, jer je »otac hrvatske književnosti« dva od spomenutih latinskih epigrama posvetio hvarskim pjesnicima, te je na taj način potvrđeno da je on pratio literarne uradke na Hvaru, koji je među hrvatskim otocima prednjačio u šesnaestostoljetnim kulturnim gibanjima. Štoviše, potvrđena je i njegova izravna komunikacija, poznanstvo s dvojicom pjesnika s otoka, kojem Marulić daje epitet »nobilis insula Pharos«.² Znakovitost relacije čini nam se još važnijom, jer je jedna od tih pjesama ispjevana Hanibalu Luciću, klasiku naše davne ljubavne lirike, pa se time uspostavlja stanovita nova karika između predvodnika splitskog kruga, ujedno glavnog nositelja nacionalne auktorske književnosti, i mlađeg književnog naraštaja koji će proslijediti njegove »verse

¹ Marko Marulić, *Glasgowski stihovi*, prir. i prev. Darko Novaković, Zagreb, 1999.

² *Ad Caterinum poetam Pharenssem, o.c.*, str. 50, stih 9.

harvacke«, pri čemu je prinos Hvaranā i vrijednosno i količinski vrlo bitan u konstituiranju hrvatske renesansne poezije. Iz te se pjesme također vidi da je Marko Marulić i osobno upoznao pisca »pisam izvarsnih« i *Robinje*. Susret se vjerojatno dogodio³ kad je Hanibal Lucić pobjegao s Hvara i boravio u Splitu i Trogiru, dok je trajala tzv. buna Matija Ivanića (1510-1514) protiv vlastelina, kojem je staležu pjesnik pripadao, čak bio jedan od njegovih najuglednijih i najbogatijih pojedinaca. Marul je tada u šezdesetim (r. 1450), a Hanibal u dvadesetim godinama života (r. 1485). Puno, dakle, mlađi hvarski vlastelin, pjesnička nada, jako se dojmio splitskog patricija koji je već stekao neospornu *auctoritas* i slavu ne samo u užem zavičajnom podneblju:

Ad Phoebum pro Hannibale iuvene poeticę studioso

*Sume lyram lauroque tuos præcinge capillos
Et lætus uatem suscipe, Phoebe, nouum.
Carmina nam primis tibi promere coepit ab annis
Hannibal eximio præditus ingenio
Atque idem facie præstans et crine superbus,
Candida qui flauo colla colore tegit.
Huic, oro, faueas, ut, qui te corpore refert,
Cantibus accedat proximus ille tuis.
Et qui nunc iuuenum fertur pulcherrimus, idem
Arte sua iuuenum anteat atque senes.*

Febu, za mladića Hanibala koji se posvetio pjesništvu

*Uzmi liru i svoju lovorikom ovjenčaj kosu,
Febe! Veseli se, gle: pjesnik ti dolazi nov!
Još kao dječak je tebi stao skladati pjesme
Hanibal. Njegov je duh darima obdaren svim,*

³ Postmodernistički prigodni sonetist taj je susret »locirao« u uvali splitskog predjela Mertojak, gdje je Marko Marulić imao oveću parcelu poljodjelskog zemljišta:

*Ja nikog nemam nego plavcu malu
i ljubav žarku Petrarke u znaku,
kâ u ugarku užga vatru jaku
li za Marula. Gdi ne će u hvalu
vitezu hvarskom dičnom Hanibalu,
cić koga i Marku, kad mu k Mertojaku
s mora veslarku bura nagna jaku,
zazvoni leut pisancom kroz valu?*

Auktor citiranih stihova (M. T.) pročitao je svoju zvonjelicu 4. svibnja 2002. na *Sonetnim danima Hanibala Lucića* u pjesnikovu ljetnikovcu.

*A i vanjština ga resi, i lice, i gizdava kosa,
 Kojoj plavi se pram spušta niz prebijeli vrat.
 Molim te, daj mu pomozi da – ko što ti tjelesno slični –
 Postane tako i tvoj najbliži pjesnički drug.
 Uživa glas da je najljepši mladić. Daj nek i stih mu
 Bude nedostižan cilj mladima, starima – svim!⁴*

Što se može nazrijeti iz ove očevidno nadahnute poslanice?

Prvi je najvažniji zaključak da je Marulić znao za pjesničke pokušaje Hanibala Lucića, da ih je i čitao kad apostrofira njegovu darovitost. Ističe također da je Hanibal rano počeo pisati. Valja pri tome imati na pameti da se u ono vrijeme juvenilna dob računala do navršene 23. godine života, kad su adolescenti pravno prestajali biti maloljetnicima. Hanibal se skrasio u Splitu na početku svojeg izbivanja s rodnog otoka, jer je logično da je najprije doplovio u Split, pa onda proslijedio do Trogira. Dakle, po svojoj prilici Marulić mu je složio epigram 1510. kad je izbjeglica s Hvara imao 25 godina⁵ i bio u cvijetu mladosti. Lucićeva mladićka pojava potaknula je Marulića na jedan elegijski distih, a u pretposljednem stihu pjesme, heksametru, također vješto upliće sveopći dojam o Hanibalovoj ljepoti, da bi u završnom pentametru, u poanti, zaželio da tako prednjači i u pjesničkom umijeću, a na retoričkoj podlozi sukladnoj mitu o Febu (Apolonu). Riječ je, dakako, o humanističkoj stilizaciji kakvu zahtijeva epigramatska vrsta. Zanimljivo je pak da je u opisu Lucićeve ljepolikosti posebno eksponirana njegova kosa (plavi prameni dodiruju bijeli vrat), pa, iako je posrijedi isticanje Hanibalove vanjštine nalik Apolonovoj, slika »lijeposti« odgovara petrarkističkom viđenju idealne žene, pomalo nalik i na Lucićevu »uzoritu« iz antologijske pjesme *Jur nijedna na svit vila*.⁶ Da Marulić rabi standardnu onovremenu frazeologiju za tjelesnu ljepotu, kazuje nam i opis Abšaloma u *Davidijadi*, uz koji je na margini istaknuto *Absalonis forma*:⁷

*...licet ipse decore
 Corporis ante alios iret: mensura per artus
 Oris purpurei, niubus certantia colla,
 Caesaries auro, geminis duo lumina stellis.
 Pulchrrior ad Thebas misso duce Parthenopeo,
 Ad Troiam Nireo fuerat Daudis alumnus.*

X, 328-334

⁴ *O.c.*, str. 114-115.

⁵ Usp. Nikša Petrić, »De Caterino poeta Pharensi«, *Colloquia Maruliana* VII, Split, 1998, str. 223.

⁶ Usp. stihove 10-11, 4, 74 i 78 te pjesme.

⁷ Citati prema: *Davidias*, prijevod Branimir Glavičić, predgovor Mirko Tomasović, Split 1984, *Sabrana djela Marka Marulića / Marci Maruli Opera Opera omnia, I*.

...premda je bio
 Apšalom tjelesno ljepši od drugih: lijepo razvijen
 Bijaše – skladnih ruku i nogu, prekrasna lica,
 Obraza k tome rumenih, a puti bijele kô snijeg;
 Kosa mu bila kô zlato, a oči kô dvije zvijezde.
 Ljepši je Davidov sin od vojskovođe Partenopéja,
 Onog pod Tebom, bio i Nireja, onog pod Trojom.
 (prijevod Branimira Glavičića)

Očevidna je, naime bliskost s opisom Hanibalova izgleda, ali i Juditina u hrvatskom spjevu.⁸ *Judita* je napisana prije pohvalnice Luciću, a *Davidias* zacijelo poslije. Obličje pak biblijskog junaka (stihovi 331-333), snježnobijela put, zlatne kose, *candida colla* (X, 387) isto tako, nalik je hvarskom pjesniku, a dio je petrarkističkih stilskih projekcija ženske ljepote. Istina, portret Abšaloma odgovara antičkom pojmu ljepote, ali iste epitete pridaje Petrarca Lauri, a pjesnici Ranjinina *Zbornika* svojim »gospojama«, »vilama«, »diklicama«. Marulić, kao što je utvrđeno,⁹ petrarkističkim opisima ukrasuje Juditu i Suzanu iz prijašnjih starozavjetnih spjevova, a vjerojatno je i sâm u mladenačkoj fazi slagao »pisni ljubene«, kojih se u zrelijoj dobi odreknuo. Tako je postupilo, vjerojatno po uzoru na Marulića, i nekoliko pripadnika njegova splitskog humanističkog okružja: Nikola Matulić Alberti, mlađi mu suvremenik (Marulić mu je posvetio dvije latinske pjesme),¹⁰ u jedinjoj sačuvanoj hrvatskoj pjesmi naslovljenoj *Pisan Gospoји Blaženoј*,¹¹ kajе se zbog svoje profane poezije:

Čin' da jur proslavlja slavno ime tvoje,
 A grihe ostavlja i sve zlobe moje,
 Najliše ljuben plam i njega nalogu
 Kâ me je, dobro znam, omrazila Bogu,
 Kâ me će na konac, ako s' ne odrečem,
 Varć' u djavlji lonac neka se tuj pečem.
 Zatoј te sad prošu, kralјice, tebe dil
 Čin' da već ne nošu u sarcu ljuben stril!

17-24

⁸ O podudarnosti stanovitih retoričkih i poetičkih postupaka u *Juditi* i *Davidijadi* usp. Veljko G o r t a n, »Čitajući Marulićevu *Davidijadu* i *Juditu*«, *Čakavska rič*, br. 1, Split 1972, str. 13-18; Marin F r a n i č e v i ć, »Sličnosti i različnosti *Judite* i *Davidijade*« u: *Rasprave o stihu*, Split, 1979, str. 231-279.

⁹ Usp. M. T o m a s o v i ć, »Petrarkini dodiri s Petrarcom i petrarkistima« u: *Vila Lovorka*, Split, 2004.

¹⁰ Vidjeti *Glasgowski stihovi*, o.c. (bilješka 1), str. 54 i 166. U jednoj pjesmi objavljenoj u toj zbirci hvali se Nikolina vještina sviranja na lutnji, leutu, uz koje su se glazbalo već od trubadura pjevale ljubavne pjesme.

¹¹ Petar L u c i ć, *Vartal*, priredio Nikica K o l u m b i ć, Split, 1990, str. 180.

I mladi Jerolim Martinčić platio je danak »ljubenoj strili«, a zatim se od nje otrijeznio, što priopćuje upravo prijatelju Hanibalu Luciću, kako vidimo iz poslanice¹² potonjeg. Lucić pak to pozdravlja, hrabreći ga da je i on to učinio:

*I ja t' se ovdi steć slobodan nahodim,
Ljuvenim tere već za stigom ne hodim.*¹³

Oslobođenje od ljubavnih »strila«, »uzâ«, »betega« u širem okviru dio je konvencija petrarkističkog pjesnikovanja s uporištem u samom Petrarkinom *Kanconijeru*. Međutim kod Marulića (i Hektorovića) ono je bilo radikalnije i dosljednije, jer su ljubavne pjesničke tekstove na hrvatskom jeziku držali nedostojnim svojega književnoga opusa i nepodobnim za objavljivanje. Tako se oni nisu sačuvali, pojmljeni kao »mladenačka bludnja«, kako svoje »rime amorose« označuje Petrarca u proslavnom sonetu *Kanconijera*. Marulićeva je opcija, čim je prevatio mladenačke godine, kršćanska, religiozna literatura na više razina, opremljena humanističkom kulturom pisanja i takvim auktorskim ambicijama. No to ne znači da nije cijenio iskustva ljubavne poezije iz vremena koje mu je kao pisac pripadao, vremena obilježenog poplavom petrarkiziranja kako u Italiji, tako i na domaćem južnohrvatskom prostoru. Stečevinama takvoga novoga pjesničkog govora stoga se koristio u svojim epskim projektima. U *Juditi* i *Suzani* kao pjesmotvorima na »pučkom« jeziku razmjerno više i izrazitije, što je razumljivo, ali i u heksameterskoj vergilijanskoj *Davidijadi*, s prepoznatljivim znakom petrarkističke provenijencije. I analogije između predočivanja Abšalomove i Lucićeve vanjštine, makar je riječ o malom uzorku, potkrepa su toj tendenciji modernijeg izriječka u stihovanim sastavcima. Da je Marulić imao sluha za pjesničku modu novog naraštaja, jasno je iz epigrama Hanibalu Luciću, u kojem pohvalno govori o njegovim dotadašnjim pjesmama koje su nedvojbeno bile ljubavne, petrarkističke. No, taj novopronađeni epigram ima još jednu književnopovijesnu značajku, koju smo već spomenuli, nemale vrijednosti. Dokument je o Marulićevu stožernu položaju unutar naših dvaju središta emisije renesansnih književnih gibanja u prvoj polovini XVI. stoljeća. Percepcija tog položaja posvjedočiva je u od Lucića starijih i mlađih hvarskih pisaca. Vinko Pribojević, rođen bar desetljeće prije (ne zna se točno kada) od njega, u traktatu *O podrijetlu i zgodama Slavena*, koji je javno pročitao u Hvaru 1525 (dakle godinu dana poslije Marulićeve smrti), uspoređuje ga sa sv. Jeronimom, a pri opisu grada Splita ističe: »Spalatum (...) natale Marci Maruli solum.«¹⁴ Slično Pribojeviću Petar Hektorović, mlađi (r. 1487) dvije godine od Lucića, u spjevu *Ribanje i ribarsko prigovaranje* (nastalom 1556) Split identificira s tvorcem *Judite*, naglašujući da on nadvisuje sve književne i »razumnike«, koji su se u tom gradu rodili:

¹² »Jeronimu Martinčiću«, u knjizi *Lucić, Hektorović*, priredio Marin Franičević, PSHK 7, Zagreb, 1968, str. 102-109.

¹³ *O.c.*, str. 104.

¹⁴ *De origine succesibusque Slavorum*, Zagreb, 1951. str. 91.

*Di Marul nad svima, za reći rič pravu,
Najveću čast ima i diku i slavu.*¹⁵

Ribanje, 801-802

Asocijacijama na Marulića Hektorović, međutim, ispunja mnogo veći broj stihova *Ribanja* (763-804), od onog trenutka kad je s Nikolom i Paskojem plovio prema Nečujmu, gdje se nalazio »stan« don Dujma »Balištrilića«, mecene i domaćina Marulićevu boravku u toj šoltanskoj uvali i luci:

*Dugo vrime Marul Marko je tuj š njim bil,
Koga, mnim da si čul i knjige njega štil,
Kê su raznesene po sve svita kraje,*

Ribanje, 773-775

*Kim je urešen vil i jezik slovinski,
I kom se je dičil takoje latinski.*¹⁶

Ribanje, 783-784

Drugom klasiku hrvatske književnosti s otoka Hvara, znakovitije, navlastito imponira Marulićeva čuvenost, uspjeh njegovih djela u Europi, kojima je obogatio ne samo svoj materinski, nego i latinski jezik. Dakle, Hektorović je već sredinom XVI. stoljeća bio svjestan iznimnosti Marulića kao dvojezičnog pisca velikih dometa:

*Zvzdani meu svimi kako sja Danica
Tako t' meu mudrimi ime mu protica.*¹⁷

Ribanje, 803-804

Njegov golem ugled znamenit je ne samo u hvarskom, nego i u zadarskom šesnaestostoljetnom krugu (Petar Zoranić, Brne Krnarutić, pa Šime Budinić i Josip Baraković poslije),¹⁸ što govori o djelatnoj komunikaciji književnika na našem kulturnom prostoru tog vremena i o poticajnosti Marulića kao uzora »hrvatske knjige«, kako pjeva Josip Baraković u poslanici Ivanu Zonku Mrnaviću, šibenskom prijatelju.¹⁹ Da to nije bila samo pasivna recepcija, govore nam intertekstualni dodiri između jedne »pisance« u Zoranićevim *Planinama i Marulićeve Molitve suprotiva Turkom* te, među ostalim, između njegove *Judite* i Hektorovićeva *Ribanja*.²⁰

Podsjetiti je pri tome da je Hanibal Lucić bio u živoj prijateljskoj i kolegijalnoj vezi, dokumentiranoj međusobnim pjesničkim poslanicama, s Marulićevim

¹⁵ Citat prema: *o.c.* (bilješka 12), str. 194.

¹⁶ *O.c.*, str. 194.

¹⁷ *O.c.*, str. 194-195.

¹⁸ Usp. M. T o m a s o v i ć, »Marko Marulić i hrvatski pjesnici«, *Republika*, br. 5-6, Zagreb, 1997, str. 65-67.

¹⁹ Usp. M. T o m a s o v i ć, *o.c.*, str. 67.

²⁰ Usp. M. T o m a s o v i ć, *o.c.*, str. 65 i 66. O auktorskom odnosu Hektorovića prema Maruliću usp.: P a v a o P a v l i č i ć, »Što je Marulić Zoraniću, a što Hektoroviću«, *Mogućnosti*, br. 3-4, Split, 1987, str. 255-267.

»učenicima« sa splitskog područja, Jeronimom Martinčevićem, Nikolom Matulićem (Alberti), Franom Božičevićem. Jeronimu Martinčiću uputio je čak tri poslanice, a njegovu naglu smrt popratio je kratkom nadgrobnicom na hrvatskom jeziku. Poslanica pak Frani Božičeviću, Marulićevu životopiscu, otkrit će nam koliko su ti »učenici« cijenili Lucića i koliki je bio stupanj obostranog uvažavanja. Marko Marulić na stanovit je način odgovorio svojim poštovateljima s Hvara otmjenim pohvalnim epigramom Hanibalu Luciću, ali i još jednom otočkom literatu i plemiću.²¹ Taj je epigram dosta konvencionalniji, složen od općih mjesta u pohvalnicama književnicima:

Ad Caterinum Poetam Pharenssem

*Dulce tuum nobis carmen, Caterine, nimisque
Dulcia polito uerba soluta sono.
Est tibi Musarum certus fauor atque canenti
Non negat argutam Cinthius ipse lyram.
Talia sepe tuo manant de pectore uerba
Qualia ab Hyleis roscida mella fauis.
Et tua nos tantum delectant carmina quantum
Fessos estiui temporis aura uiros.
Gaudeat ista quidem tua nobilis insula Pharos
Se demum uatem progenuisse nouum,
Quique suę patrię celebret per secula nomen
Quique simul laudes edat in orbe suas.
Perge alios aliosque refer modulamine cantus
Et tibi dii faueant Pyeridumque cohors!*

Katerinu, hvarskom pjesniku

*Drag si nam, Katerine, i pjesmom, ali također
Drag si i prozom, jer njen tako je izbrušen zvuk!
Imaš naklonost Muza, bez dvojbe; kad primiš se pjesme
Zvonku ti liru sâm rado posuđuje Feb.
Naviru riječi iz tvojega srca kao iz vrela,
Kao što hiblejski med kaplje iz košnice van.
Tvoje nas pjesme toliko vesele koliko kad lahor
Razblaži ljetni žar, umor odagna i znoj.
Rodni ti otok, plemeniti Hvar, nek se raduje, slavi,
Jer mu se pjesnik nov napokon rodio sad,*

²¹ Nikša Petrić, (o.c. bilješka 5) iznosi uvjerljivu pretpostavku da je to Katarin Gazarović (umro 1527).

*Koji će rodnoj grudi kroz stoljeća pronijeti ime
I istodobno svoj svijetom proširiti glas.
Stoga ne sustaj, već nove bez prestanka sastavljaj pjesme:
Bozi nek s tobom su svi, cijeli pijeridski zbor!*²²

Ipak, epigram je argument, barem na količinskoj razini, o intenzitetu književnog ozračja na Hvaru u Marulićevo vrijeme. Pribraja poznatim imenima jedno nepoznato, i to pjesnika i prozaika, koji je svoje tekstove očevidno dostavio auktoritativnom Marulu na ocjenu, a on mu je uglađeno odvratio humanističkim epigramom, kako je bila navada u to doba, kada se respektiralo zajedništvo i uzajamnost u probuđenoj težnji za literarnim i duhovnim napretkom. Marko se Marulić i u tom kontekstu iskazao predvodnikom, posrednikom i poticateljem.

Mirko Tomasović

ABSALOM AND HANIBAL
(Marko Marulić and the Hvar Literary Circle)

The writer of this paper considers the relationship between the Split and the Hvar artistic and Renaissance poetic circle in the light of the newly-found Marulić Latin epigrams (*Glasgow Verses*, edited and translated by Darko Novaković, Zagreb 1999). He has noted a certain likeness between the description of Hanibal Lucić in Marulić's Latin encomium of this Croatian poet and the description of Absalom in the *Davidias* (X, 328-334). The second epigram, quite a lot more conventional, was dedicated to the Hvar lady Katarina Gazarović, whose literary works have yet to be found, although Marulić in this poem confirms their existence. The paper also analyses the respect of the other writers of Hvar for »the father of Croatian literature«, particularly of Vinko Pribojević and Petar Hektorović, and the connections of Marulić's younger Split contemporaries (Jeronim Martinčić, Nikola Matulić and Frane Božićević) with Hanibal Lucić, who exchanged poetic epistles with them. In the conclusion the central position of Marulić as literary authority in the 16th century is established, not only in the Hvar but also in the Zadar literary circle.

²² *Glasgowski stihovi, o.c.* (bilješka 1), str. 50-51.